

Dvije stanice na hrvatskom putu svile

ODGOJNO-OBRAZOVNI PROGRAM ZA DJECU STARIJE PREDŠKOLSKE I ŠKOLSKE DOBI U SURADNJI ZOOLOŠKOG VRTA GRADA ZAGREBA I ETNOGRAFSKOG MUZEJA

- Člankom se predstavlja suradnja Zoološkog vrta grada Zagreba i Etnografskog muzeja na projektu *Dvije stanice na hrvatskom putu svile*. Osnovne aktivnosti ove akcije bile su namijenjene djeci starijeg predškolskog i školskog uzrasta, a obuhvaćale su odgojno-obrazovne programe (izložbe i tematska vodstva, predavanja, prezentacije i radionice) vezane uz uzgoj dudovog svilca te domaću proizvodnju i uporabu svilene niti. Primjeri izneseni u tekstu daju uvid u načine praktične realizacije ciljeva projekta – sustavnog razvijanja osjetljivosti za pitanja prirodne i kulturne baštine, poticanja kreativnih vještina, prenošenja tradicijskih znanja te promicanja kulture održivog razvoja.

Ključne riječi: Zoološki vrt grada Zagreba
Etnografski muzej (Zagreb)
odgojno-obrazovni programi, svilarstvo

UVOD: SURADNJA NA TEMELJU DIJELJENIH VRIJEDNOSTI

Imajući u vidu dodirne točke, odnosno višestruka preklapanja svojih područja interesa i dugogodišnjeg društvenog djelovanja, posebno po pitanju odgojnih sadržaja za djecu i mlade, Zoološki vrt grada Zagreba¹ kao nositelj, i Etnografski

1 Statutom iz 1933. godine definirana je svrha Gradskog zoološkog vrta „da služi za pouku omladini svih škola i širem općinstvu, a naučnim ustanovama za naučna istraživanja“ (usp. Kolveshi 2015: 54).

muzej² kao partner, projektom *Dvije stanice na hrvatskom putu svile* ostvarili su, početkom svibnja 2016. godine,³ suradnju na tragu interdisciplinarnog pristupa interpretaciji baštine. Riječ je, konkretno, o praktičnoj implementaciji teme svilarstva u edukativne programe ustanova u partnerstvu. Na taj način, novim je naraštajima omogućeno blisko i cjelovito upoznavanje djelatnosti koja je krajem 18. i u 19. st. bila značajan gospodarski element Hrvatske u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, a danas je, s pokojom iznimkom u funkciji pokušaja revitalizacije na lokalnoj razini, gotovo u potpunosti zaboravljena.

Nastavljajući se na suradnju započetu u sklopu pripreme izložbe *Iz fundusa Etnografskog muzeja povodom 49. međunarodne smotre folklor – Baština Dubrovačko-neretvanske županije* (15. srpnja – 20. rujna 2015.), i tom prilikom ostvarene kontakte, gotovo se istovremeno, u obje ustanove, javila ideja o zajedničkom projektu koji bi na atraktivan i dinamičan način, djeci i mladima, približio zaboravljenu tradiciju domaće proizvodnje i uporabe svilene niti.⁴ Cilj projekta bio je biološko-ekološki aspekt životnog ciklusa i uzgoja dudovog svilca obogatiti kulturnim elementima. Naziv projekta slijedio je istu razvojnu liniju (1. stanica: Zoološki vrt, 2. stanica: Etnografski muzej), s namjernom asocijacijom na *Put svile* i Kinu kao ishodište svilarstva, odnosno hrvatsku nematerijalnu baštinu, kao naglašeni element ovog odgojno-obrazovnog programa.

Uz međusektorsku suradnju baštinskih ustanova, na tragu tzv. potpune baštine (engl. total heritage), kao posebna vrijednost ovog projekta pokazalo se praktično povezivanje nastavnih područja, odnosno korelacijska vanučionična nastava iz nastavnih predmeta kao što su priroda i društvo, biologija, kemija, povijest, geografija, hrvatski jezik, likovna kultura i dr.⁵ Neformalno učenje odvijalo se u opuštenoj atmosferi, na temelju autentičnog biološkog/etnografskog materijala, što je podrazumijevalo kontakt sa živom životinjom, taktilni doživljaj svile u različitim fazama obrade te korištenje neoblikovanih materijala (svilenih sirovina) u likovnim radionicama.

2 Prema *Naputku* za povjerenike Etnografskog muzeja u Zagrebu, iz 1921. godine, „...zadaća je Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja da... unaprijedi svu školsku obuku i širenje prosvjete uopće.“ Uz Muzej za umjetnost i obrt, Etnografski muzej bio je prvi muzej u Zagrebu s organiziranim pedagoškim radom. Prvi etnolog-muzejski pedagog u muzeju je zaposlen 1953. godine (usp. Gjetvaj 1989: 124).

3 Trajanje programa predviđeno je za razdoblje od 2. svibnja do 31. prosinca 2016. godine, s produženjem do 2. travnja 2017. godine.

4 U proljeće 2015. godine, Etnografski muzej posredovao je pri dopremanju dudovog svilca iz Konavala u zagrebački Zoološki vrt, koji ga do tada nije posjedovao kao vrstu.

5 Pojam uvodi Tomislav Šola, objedinivši, još 1982. godine, zajedničku filozofiju različitih, a srodnih institucija (muzejske ustanove, zoološki vrtovi, parkovi prirode ili znanstvena središta) pod zajednički teorijski nazivnik – heritologiju (usp. Šola 1997: 37).

PLAN I PROGRAM POSJETA – KURIKULARNA ODREĐENJA

Utemeljen na interakciji prirode, kulture i umjetničkog stvaralaštva – rukotvorstva, ovaj polugodišnji projekt edukativnog karaktera, namijenjen prvenstveno djeci starije predškolske i školske dobi, podrazumijevao je posjet ustanovama u partnerstvu te završnu likovnu radionicu u muzeju. Skupine posjetitelja Zoološkog vrta najprije su se upoznavale s biološkim aspektima uzgoja dudovog svilca, kao uvjetom za nastanak i tradicijsku proizvodnju svile, s čijim su se, domaćim i stranim, procesima i proizvodima potom susrele, i na istu temu kreativno izrazile, u Etnografskom muzeju.

Sasvim konkretno, boravak u Zoološkom vrtu podrazumijevao je, uzrastu prilagođeno predavanje (točnije, četiri razvijena programa, uvjetovana dobi polaznika) te kontakt sa živom životinjom u, upravo za ovu svrhu, redizajniranoj „Domaćoj hiži“. To je bio uvod za posjet Etnografskom muzeju, čiji opis i doprinos projektu, obzirom na vlastitu ulogu, donosim i analiziram u nastavku.

U muzeju se program odvijao u obliku vodstava kroz izložbu, interpoliranu u stalni postav, i likovnih radionica. Naglasak je stavljen na sedam točaka - uvodnu, dvije u postavu kultura svijeta (Kina-domovina svile, Marco Polo-*prvi* putnik u Kinu) te četiri u postavu narodnih nošnji Hrvatske (Konavle, jadransko zaleđe, Slavonija, Posavina). Tamo gdje je prostor dopuštao (na četiri gore spomenute točke), stalni je postav dopunjen stolnim vitrinama s predmetima iz fundusa, vezanim za regionalnu i lokalnu proizvodnju i obradu svile (npr. sirova svila, prirodna bojila, vreteno, daščice za namatanje konca, okvir za vezenje) te manjim odjevnim i uporabnim predmetima dekoriranima svilenim koncem, ili u potpunosti izrađenima od svile (npr. *terluci* i pojasevi nošnji jadranskog zaleđa, posavske kapice udanih žena - *poculice* te, kao raritet, slavonska ženska vratna marama *na galete*, ukrašena tehnikom aplikacije dijelova čahura dudovog svilca). Ukupan izgled narodnih nošnji vezenih i tkanih svilom (npr. konavosku žensku nošnju sa svilenim poprsnicama, orukavljima i pojasevima-*kurđelicama* te rupcem-*pokrivačom zlatnicom* iz prve polovice 18. st.), posjetitelji su mogli vidjeti na lutkama stalnog postava, uključujući i tri primjera dječje odjeće (djevojčica i dječak iz Komaja, te djevojčica iz Posavskih Brega). Potonji primjerci omogućili su djeci-posjetiteljima da se, na simboličkoj razini, generacijski identificiraju s djecom koja su, na navedenim lokalitetima, živjela prije stotinu, i više godina, a mogućnost poistovjećivanja olakšala je proces učenja.

Prezentacijski zadaci, manifestirani kroz vodstvo i radionicu u okviru svakog posjeta muzeju, uključivali su sljedeće teme:

- svila – proizvod dudovog svilca (porijeklo, osobitosti i zanimljivosti materijala na primjerima tekstila iz postava kultura svijeta EMZ-a, uz rekapitulaciju sadržaja predstavljenoga u Zoološkom vrtu)

- Kina – domovina svile (kineski izumi i izvozni proizvodi na primjerima iz postava kultura svijeta EMZ-a – kompas, barut, papir, tisak, papirnati novac, porculan, čaj, žad, i dr.)
- Marco Polo – prvi poznati putnik do Kine (Marcova priča, isječci iz „Milijuna“)
- Korčula – mjesto porijekla obitelji Polo i navodno rodno mjesto Marca Pola (tradicijska uporaba domaće i uvozne svile na primjeru južnodalmatinskih nošnji EMZ-a)
- Konavle – središte proizvodnje svile od vremena srednjega vijeka do danas (opis procesa uz prezentaciju opreme za uzgoj dudovog svilca i *izvijanje* svile, vještina *konavoskog veza* na primjerima iz fundusa EMZ-a, taktilni doživljaj svile u raznim fazama obrade)
- jadransko zaleđe – tradicijska uporaba domaće svile na primjeru odjevnih predmeta ukrašenih svilenim vezom (sitni vez brojem – *lančanac* na nošnjama iz Bukovice i Ravnih kotara, primjerci daščica za namatanje svile iz fundusa EMZ-a)
- Marija Terezija – počeci proizvodnje svile u Hrvatskoj (Vojnoj krajini) za vrijeme carice Marije Terezije, bagudari – državni nadzornici svilogojstva i prinosa u svili, duđarstvo i bubarstvo u vrtovima pučkih škola
- Slavonija – utjecaj materijala i barokne/rokoko mode na tradicijsko odijevanje, pribor za proizvodnju svile, svilovez i dekoriranje aplikacijom čahura, dukati s likom Franje Josipa uvezani svilenim koncem *i(m)brišimom* iz Zbirke nakita EMZ-a
- Posavina – primjeri *pečkog veza* domaćom i umjetnom svilom na nošnjama, maramama – *pečama* i kopicama *poculicama*, svila na svatovskom inventaru (npr. *srećni rubec* za polaganje darova pred mladence)
- motivi, boje i tehnike izrade dekorativnih i odjevnih predmeta iz fundusa EMZ-a kao inspiracija za rad na likovnim radionicama – konavoski vez, lančanac (*građa*), svilovez i pečki vez.

OSTVARENJA U PRAKSI (S PRIMJERIMA)

KONTEKSTUALIZACIJA I PRILAGODBA INDIVIDUALNOM POSJETU

Kontekstualizacija predmeta tijekom programa odvijala se, prvenstveno, uz pomoć voditelja (kustosa/muzejskog pedagoga), no, s obzirom na interpolaciju izložaka u stalni postav muzeja, željeli smo ovu temu približiti svim našim posjetiteljima, dakle i onima koji muzej posjete nevezano uz program

Dvije stanice na hrvatskom putu svile, u prvom redu djeci starije predškolske i školske dobi u pratnji odraslih (roditelji, bake i djedovi, i dr.).

Iz tog razloga, legende koje su pratile svaku “stanicu” tekstualno su koncipirane po principu neprestanog kretanja između sadržajnih i na čitatelja usmjerenih (retoričkih) razmatranja (usp. Aebli 2001 prema Kiper Mischke 2008: 122), a sadržavale su broj informacija optimalan za razumijevanje teme u slučaju samostalnog kretanja kroz postav, rječnikom prilagođenim školskoj dobi, s mnogo asocijacija i konkretizacija, odnosno poveznica sa suvremenim životom i pretpostavljenim predznanjem školaraca.

Primjer je usporedba trajanja putovanja i prijevoznih sredstava Marca Pola iz Venecije u Kinu (četiri godine) s današnjim zrakoplovnim prijevozom u trajanju od desetak sati, ili pak duljina svilene niti skinuta s prosječne čahure dudovog svilca (oko 1 km) uspoređena sa zračnom linijom na potezu od središnjeg zagrebačkog trga (poznatog i učenicima-posjetiteljima iz drugih gradova Hrvatske) do Etnografskog muzeja u kojem se komparacija odvijala. Oba primjera, navedena na legendama, a redovito popraćena vau-efektom uočenim prilikom vođenih grupa, vrlo jasno, iako simplificirano, odražavaju nužnost povezivanja izložbe/nastavnog sadržaja sa svakidašnjicom, ukoliko za cilj imamo dugotrajni učinak na svijest/memoriju, a time i djelovanje posjetitelja/učenika (usp. Keller 2016: 29).

Samostalni obilazak „stanica“ na hrvatskom putu svile kroz muzej, obogaćen je i predmetnim legendama koje su, naizgled apstraktne, neprepoznatljive ili teško prepoznatljive predmete, djetetu približavale ne samo prilagođenim opisom, nego i ilustracijom te interaktivnim sadržajem (pitalicom, tražilicom, i sl.) koji predmet stavlja u poznatiji kontekst i potiče dijete na aktivno razgledavanje, a time i razumijevanje prezentirane građe i/ili teksta.

Imajući u vidu ljetnu stanku tijekom školskih praznika te tip publike u ljetnim mjesecima (uglavnom inozemni turisti, često obitelji s djecom), tekstovi i predmetne legende prevedeni su na engleski jezik, uključujući i sve interaktivne dijelove, a to je u praksi urodilo vrlo pozitivnom povratnom reakcijom – što s obzirom na česte želje stranih posjetitelja muzeja za većim brojem prijevoda u stalnom postavu, što na, iz turističke perspektive, atraktivnu – neočekivanu i „autentičnu“ temu.⁶

6 Strani posjetitelji, prema vlastitim svjedočenjima, uglavnom nisu upoznati s tradicijom svilarstva u Hrvatskoj.

DIDAKTIČKO-METODIČKI OKVIRI

Načinom i tijekom prezentacije nastojali smo poštivati što je više moguće didaktičkih pravila (od bližeg ka daljem, od jednostavnog ka složenom, od lakšeg ka težem, od poznatog ka nepoznatom), što se posebno zahvalnim (i nužnim!) pokazalo u slučajevima djece predškolske dobi i učenika nižih razreda osnovne škole. Prvi susret sa svilom, stoga, nismo započinjali primjercima azijske tradicijske odjeće od svile, vidljivim u okolnim vitrinama, već dobro poznatim svilenim predmetima – ženskom (maminom) maramom i muškom (tatinom) kravatom. Linijskim kretanjem kroz postav/izložbu, obogaćenim mnoštvom prilika za osjetilni doživljaj, ne samo vizualnog, već taktalnog i auditivnog, pa čak i olfaktivnog te planiranog, no nažalost u praksi, iz sanitarnih razloga teško izvedivog, gustativnog tipa (kušanje čaja u sklopu predstavljanja legende o nastanku svile slučajnim upadanjem čahure u šalicu čaja kineske carice Xi Ling Shi), s jedne se strane osiguravala kontinuirana zainteresiranost, a s druge, kognitivna stanka potrebna za održavanje daljnje koncentracije djeteta.

Princip zornosti realiziran je nizom nastavnih sredstava i pomagala, počevši od vizualnog identiteta projekta, u vidu legendi uz svaku „stanicu“, koji je tekstom, slikom i dizajnom (ucrtana ruta s postajama) pratio pojedinu priču, do „zagonetnog kovčega“, kojega djeca kao *pravi* putnici, nose na svom *putu svile* te na svakoj stanici iz njega vade, razgledavaju, opipavaju ili mirišu pojedini predmet vezan uz priču. Kao posebno zanimljiv materijal, djeci iz kontinentalnih dijelova Hrvatske, pokazala se suha brnestr, što zbog faktora novog i nepoznatog, time i egzotičnog, što zbog specifičnog mirisa na granici neugode. Predmete slobodne za diranje činile su uglavnom replike izloženih predmeta ili, pak, dostupni originali. Ovakvim načinom rada, izbjegnuta je česta frustracija djeteta muzejskim predmetom u vitrini koji je, s obzirom na visinske razmjere, nedostupan, često već i samom pogledu djeteta.

NOVI ŽIVOT MUZEJSKIH PREDMETA

Slijedeći suvremena načela razvoja muzejskih zbirki, koja uključuju kako prikupljanje, tako i otpis, bolje rečeno izdvajanje i preusmjeravanje svrhe određenih (u našem slučaju oštećenih i/ili multipliciranih u tipu) muzejskih predmeta, tekstilni fragmenti s vezom izvedenim u svili tehnikom *pečkog veza* poslužili su djeci kao ogledno-inspirativni primjerci u izradi likovnih radova, dok je, primjerice, ženska kapica *poculica*, predviđena za otpis, očišćena i, u granicama mogućnosti s obzirom na stanje, rekonstruirana te je kao dio inventara „kovčega iznenađenja“ ponuđena na isprobavanje djevojčicama (po želji i dječacima).

Bez obzira na to što se radilo o pokrivalu za glavu koje je u prošlosti krasilo zatiljke isključivo udanih žena te, stoga, služilo kao razlikovni i snažan simboličan odjevni element, trenutkom transformacije iz, po pravilima struke, zaštićenog dijela fundusa u područje muzejske pedagogije, on poprima sasvim drugačiju, no vrlo bitnu, ulogu didaktičkog sredstva koje djetetu-polazniku programa olakšava vizualizaciju i shvaćanje teme na način iskustvenog učenja i emocionalne uključenosti.

Osnovni je princip opisane metodologije taj da “otpis” predmeta za cilj uvijek ima povećanje kvalitete ili kompozicije zbirke i/ili plasiranje predmeta tamo gdje bolje funkcioniraju (usp. P. van Mensch, L. Meijer-van Mensch 2015: 30). U konkretnom primjeru, to je svakako polje edukacije.

EMOCIJE ZA UČENJE, UČENJE ZA DJELOVANJE

Općenito se, u planiranju programa, nastojalo promatrati i kreirati iz perspektive korisnika, odnosno djeteta, i onoga što bi ono željelo vidjeti, bolje rečeno, doživjeti u muzeju. Cilj je bio da učenje, kao uglavnom (odozgo nametnuti) inicijalni razlog dolaska (obzirom na organizirani tip posjeta pred/školskih skupina), na izlasku iz muzeja prate individualni osjećaji zadovoljstva i postignuća, stečeni kroz poticajnu interakciju i osobni kreativni (likovni) izričaj.

Znanje, osvještavanje, a posebno emocije koje se javljaju kao rezultat gore opisanog pristupa, najbolji su zalog za ponovni posjet i, s vremenom, razvijanje kulture posjeta baštinskim ustanovama, kao i izgradnju poštovanja te potrebe za osobnim doprinosom održivosti, prirodnih i kulturnih, baštinjenih dobara. Drugim riječima, pitanje na koje smo željeli dobiti odgovor nije bilo što ste naučili, nego, prije svega, kako ste se osjećali (u Zoološkom vrtu / Etnografskom muzeju).

Svjesni, ne samo različitog stupnja predznanja, nego i različitih načina usvajanja znanja, program smo nastojali obogatiti sadržajima primjerenim imaginarnom, analitičkom, dinamičnom te problemskom stilu učenja, odnosno različitim stilovima/frazama eksperimentalnog učenja (promatranjem, osjećanjem, razmišljanjem i vlastitom izvedbom) (usp. P. van Mensch, L. Meijer-van Mensch 2015: 39).

Polaznica u svemu navedenom bila je svijest o promjeni potreba naše publike, nastala kao posljedica dubokog kulturalnog (generacijskog) zaokreta prema iskustvima participacije i socijalnog, informalnog učenja, generiranog iz samog posjetitelja, nasuprot hijerarhijskim modelima učenja tradicionalnog muzeja / odgojno-obrazovne ustanove (usp. Wyrick 2014: 232).

ŽIVOTINJE (I) U MUZEJU

Kao što je uvod u tradicijski uzgoj dudovog svilca bio naglašen etnografskim elementima još u Zoološkom vrtu, poveznicu s upravo viđenim trudili smo se protezati i u muzejskoj priči (ambijentu) pa su tako djeca, osim svile kao sirovine životinjskog porijekla, upoznavala i vunu, kao još jedan prirodni materijal vrhunskih toplinskih svojstava (ujedno usko vezan uz svilu na primjerima nošnji jadranskog zaleđa), te rodu – pticu selicu koja dio godine boravi u Posavini, kraju poznatom po svilom dekoriranoj narodnoj nošnji. S druge strane, priča o Marcu Polu, prvom putniku u Kinu – domovinu svile, spominje devu, konja i planinsko govedo (*jak*) kao načine prijevoza ljudi i robe u drevna vremena, a bizantski monasi, prema legendi, sjeme dudovog svilca preko kineskih granica krijumčare u štapovima od bambusa – biljke čijim se lišćem hrani panda.

Posebno zadovoljstvo djeci činila je mogućnost aktivnog sudjelovanja na samom početku, tijekom rekapitulacije sadržaja naučenog u Zoološkom vrtu (dudov svilac, svila, legenda o nastanku svile, i sl.), što je osiguravalo odličan motivacijski start za nastavak programa u muzeju.

Cilj ovakvog interaktivnog, interdisciplinarnog pristupa bio je zainteresirati i povećati osjećaj vesele anticipacije, osigurati radost otkrivanja različitog materijala te djelovati metodom iznenađenja (usp. Nagine Batari 2014: 346). S muzeološkog aspekta, on ide u prilog suvremenoj teoriji i praksi interpretacije pojedinog predmeta koja podrazumijeva da se posjetitelju ne nudi samo jedan (ispravan) način čitanja poruke predmeta, nego – uvijek – više mogućnosti koje mu dopuštaju da spozna razliku i doživi značenje (i višeznačnost) predmeta te da do zaključka dođe samostalno, u interakciji s predmetom, što će, naravno omogućiti isključivo interdisciplinarni pristup (usp. Antoš 2012: 46).

PRIPOVJEDANJE

Rađanje unutarnje komunikacije dovodi do razumijevanja, a rezultat je stvaranje veze između djeteta i izložbe. Tako se ostvaruje proces aktivnog učenja i uključenosti, kroz koji dijete doživljava transformirajući aha-efekt (usp. Nagine Batari 2014: 342).

U svrhu medijacije mnoštva informacija, s kojima su se, tijekom otprilike tri sata ukupnog programa (sa stankama), susretali i najmlađi posjetitelji, odabrano je nekoliko priča (legendi) kojima se, u više navrata, prekidalo vodstvo – tri legende o nastanku i krijumčarenju svile preko kineskih granica te dvije, tematski vezane, priče poznatih povijesnih ličnosti, Marca Pola i Marije Terezije. Obje priče referirale su se na zasluge navedenih osoba po pitanju trgovine i razmjene

te proizvodnje svile, no na način maksimalno prilagođen mladim posjetiteljima, isticanjem elemenata s kojima se djeca mogu poistovjetiti i koji se međusobno nadovezuju. Tako Marco Polo kreće na put, gotovo „oko svijeta“ sa, za današnje pojmove, tinejdžerskih sedamnaest godina, a legenda ga veže uz Korčulu, kao što južnodalmatinski otoci svoju nošnju vežu uz svilu. Osim toga, kao uvodni element priče o Mariji Tereziji služi Müllerov portret nadvojvodkinje u dobi od jedanaest godina, kasnije zaslužne za uvođenje obveze osnovnog školovanja u Hrvatskoj, te posrednog „krivca“ za ljetne školske praznike u jesen (zbog uzgoja dudovog svilca i duda u školskim vrtovima tijekom ljetnih mjeseci).

Što zbog ograničenog vremena vodstava, što zbog želje za poštivanjem pažnje i poticanja mašte najmlađih posjetitelja, sve navedene priče bile su vrlo kratke, temom definirane, crtice iz biografija, s ciljem ilustracije i oživotovorenja njima vremenski (i geografski) udaljene teme. Drugim riječima, kao i ostale dobre priče, ni naše nisu otkrile sve, ostavljajući posjetiteljima (djeci-slušateljima) mogućnost inkorporiranja vlastitih iskustava u prepoznavanje saslušano.

ULOGA IGRANJA ULOGA

Performativno učenje podrazumijeva učenje participacijom, u koje su aktivno uključeni tijelo, um i emocije, odnosno u kojem se višestuki procesi prisjećanja i pridavanja značenja odvijaju gotovo bez svjesne volje učenika (usp. Hooper-Greenhill 2007. prema Keller 2016). U imaginarnom svijetu igre i života, sve uloge i likove djeca iznose s iskrenošću koja je jednaka njihovu neposrednom doživljaju realnosti. Konstantin S. Stanislavski, ruski glumac, redatelj i teatrolog, koji je utjecao na razvoj methodske glume, poticao je svoje glumce da uče od djece riječima: „Djeca u igri stvaraju silnu iluziju stvarnog života da im se teško od nje vratiti u stvarnost. Dovoljno je da sama kažu ‘kao da jest’, i misao odmah oživi. Sačuvajmo tu iskrenost i tu imaginativnu snagu za daljni hod u životu.“ (usp. Nola 1987: 107).

Upravo iz tog razloga, tijekom vodstva kroz odabrane dijelove stalnog postava, sudionici (dobrovoljci) programa imali su priliku zaigrati nekoliko uloga, bolje rečeno, zamrznuti nekoliko scena, koje bi im, na tragu gore rečenoga, trebale ostati u trajnom sjećanju. Odigrali su uloge putnika (noseći „kovčeg iznenađenja“), kineske carice koja otkriva svilu u trenutku kada joj čahura dudovog svilca upada u popodnevni čaj (fingirajući ispijanje čaja iz porculanske šalice), bizantskog redovnika koji krijumčari jajašca dudovog svilca preko kineskih granica (pregledavajući šuplju unutrašnjost štapa bambusa), pučkoškolca iz vremena Marije Terezije („berući“ lišće duda u školskom vrtu za prehranu dudovih svilaca u školskom uzgoju), djevojke/udane žene iz Posavine (sa svilenom

partom/poculicom kao simbolom bračnog statusa), djevojke-uzgajivačice „bubica“ iz Konavala (namatanjem originalne sirove svile na podlogu od smokvina lista) te pastira iz jadranskog zaleđa (poklanjanjem rezbarene daščice za namatanje svile, „vlastitih ruku djela“, odabranom djevojčici/učiteljici/odgajateljici, pa čak i voditeljici programa).

TEŠKO JE FUL BITI KUL – IZAZOV RADA S ADOLESCENTIMA

Program *Dvije stanice na hrvatskom putu svile* uključivao je posjete djece i mladih različite dobi – okvirno, od 5. do 18. godine života. Takav kronološki spektar zahtijevao je razvoj osnovnog sadržaja u minimalno četiri stupnja – za predškolce, za mlađe osnovnoškolce, za starije osnovnoškolce i za srednjoškolce, s dodatnim nijansiranjem obzirom na osobine, interese i grupnu dinamiku određene skupine.

Slijedeći navedeno, program za starije osnovnoškolce i srednjoškolce temeljio se na već opisanima temama, modificiranim u prezentaciji posljedično dobi i uz pomoć već usvojenog nastavnog gradiva, primjerice kroz poveznice s lektinom (reference Matije Antuna Reljkovića i Ivana Gundulića na domaću proizvodnju svile u *Satiru i Dubravki*), poviješću (Hrvatska za vladavine Habsburgovaca), geografijom te politikom i gospodarstvom (Put svile, Dubrovačka Republika).

Tako strukturirani sadržaj najstojali smo prožeti prilikama za samostalan istraživački rad, uzimajući u obzir i uočena nastojanja samih učenika, primjerice da do određenih odgovora dođu pretraživanjem baze podataka na vlastitim pametnim telefonima. Ovakav način obogaćivanja prezentacije materije, odgovarao je dinamici vodstva kroz postav, a u posjetiteljima pobudio osjećaje važnosti, uključenosti i kontrole te ih potakao na istraživanje i timski rad, ujedno pomirivši, u *virtualnim, digitalnim, umreženim* uvjetima suvremenog življenja, sve češći, međugeneracijski (mlad/star) i međustatusni (učenik/učitelj) sukob autoriteta nad informacijom.

Zbog stvaranja uvjeta za strukturirani razgovor, suradničko učenje, oluje ideja i zajedničke likovne projekte, bilo je posebno važno razdvojiti velike razredne odjele, manje tipične za niži uzrast, na dvije do tri skupine učenika, s optimalno 15-ak osoba, a sve navedeno odvijalo se u svjetlu razvojnog odgoja i obrazovanja - „djetetu (adolescentu, op.a.) se ne diktiraju gotova znanja, ne opterećuje se masom informacija. Preda nj se stavljaju samo zadaće, zagonetke koje ga uče *misлити*, i to *konstruktivno* i *kreativno* misлити. Stalno balansirajući na granici između onoga što već zna i što još ne zna, dijete samo gradi svoje spoznaje. Istina mu nije predana, nego ju je ono proživjelo“ (Rašković-Zec 1987: 242). Drugim riječima, nastojali smo i u slučajevima starijih polaznika pronaći

forme prenošenja znanja, koje učenicima ne bi predstavljale napad ni prisililo, već priliku za dijalektičko i kreativno mišljenje, kao izraz poštovanja prema osobama u formirajućim godinama života. Ključ je, i ovdje, možda čak više nego kod mlađe djece, zainteresirati, biti zanimljiv i dati da se bude zanimljiv, na nenametljiv i spontan način.

Šireći definiciju učinka muzejskog programa za mlade, važno je izaći iz okvira postojećih paradigmi i istražiti načine na koji oni neće biti samo objekti učinka, nego i ostvariti učinak na instituciju koju posjećuju, pedagoge/kustose i druge osobe s kojima se susreću za vrijeme svog boravka u muzeju (usp. Wyrick 2014: 234). Načinom dobne i individualne prilagodbe pojedinog vodstva, nastojali smo činiti upravo to – akcijski istraživati i, stečenim iskustvom, trenutno odgovarati na uočene potrebe te, prije svega, davati prilike za aktivni doprinos mladih posjetitelja muzeju čiji bi, u punom smislu te riječi, korisnici trebali (p)ostati i u budućnosti.

LIKOVNE RADIONICE – VANJSKA EVALUACIJA KREACIJOM

Nakon vodstva u trajanju od, ovisno o dobi sudionika, 30 – 45 minuta, za svaku je grupu bila predviđena likovna radionica u istom vremenskom trajanju, koja je podrazumijevala rad s konkretnom sirovinom – svilom, u različitim fazama obrade i različitog porijekla (npr. čahura iz kućnog uzgoja, domaća svilena nit, industrijski konac/traka), dok su po pitanju motiva i boja kao inspiracija poslužili hrvatski tradicijski vezovi svilom čije su primjerke u detaljima, ali i dekorativnoj funkciji na cjelovitoj narodnoj nošnji, posjetitelji vidjeli u muzeju (npr. *konavoski vez* kao primjer bojanja svilenog konca prirodnim bojama i ornamenata s nazivima inspiriranima životinjskim svijetom – „na mačje stopice“, „na orlove čampeti (kandže)“, „na vučje oči“, „na perajice“, „na sovice“, „na kokote“, i dr., *lančanac* za ilustraciju geometrijske ornamentike na *građi* jadranskog zaleđa, *slavonski svilovez* u pastelnim tonovima s biljnim motivima poput cvijeta, žitnog klasa i grozda, ili kontrastu svjetlog ornamenta i tamne pozadine, kao u slučajevima aplikacije čahura na ženske vratne marama te *pečki vez*, kao polazište za pojašnjavanje simbolike crvene boje, i primjer floralnih motiva u formi baroknih ruža).

Za vrijeme trajanja likovnih radionica, djeci su u svakom trenutku bili dostupni primjerci i/ili prikazi navedenih vezova, a za dodatnu motivaciju i vizualno – auditivni podsjetnik na susret sa živim kukcem u Zoološkom vrtu, poslužili su video isječki faza uzgoja dudovog svilca. Sinergija slike i umirujućeg zvuka (šuštanje lišća, titraji krila leptira) za zadatak je imala relaksirati i potaknuti maštu te, u konačnici, rezultirati transformacijom iskustva u materiju.

Radionice su, dakle, osim zadovoljavanja potreba za kreacijom, imale i funkciju sublimiranja naučenog u likovnu formu koju svako dijete može ponijeti sa sobom (kući ili u školu), bilo da se radi o uporabnom predmetu poput ogrlice ili privjeska, ili pak kolažu, crtežu, skulpturi, te na taj način imati trajan podsjetnik na stečene spoznaje i dojmove ostvarene programom koje je pohađalo. Uspjeh ostvarenog rada (ne mjereći ga, ionako neobjektivnim, mjerilom likovne umješnosti), s kulminacijom u radosti sudjelovanja i užitku kreacije svakog pojedinog djeteta-polaznika, ujedno je poslužio i kako najbolja povratna informacija (uvjetno i evaluacija) o stečenom dojmu cjelokupnog, prethodno ponuđenog, sadržaja.

PREDAVANJA, PREZENTACIJE, RADIONICE – ZAJEDNICA U MUZEJU

Opisana prilagođena vodstva, koja su se, u prosjeku odvijala jednom tjedno (utorkom), u nekoliko su navrata dopunjena prigodnim predavanjima, prezentacijama i radionicama čiji su voditelji bili akademska slikarica Antonia Rusković Radonić, ravnateljica Muzeja i galerije Konavala, te prof. povijesti Jure Marinović, stručni suradnik Konfucijevog instituta Sveučilišta u Zagrebu.

Odabranim suradnicima, projekt je promovirao, kako interkulturalnost i otvorenost potencijalnoj transnacionalnoj suradnji, tako i praktično uključivanje pojedinaca iz lokalne zajednice u rad muzeja na kvalitetan i održiv način, prvenstveno kroz prezentacije domaće proizvodnje svilene niti i umijeća izrade konavoskog veza – od ljeta prošle godine (2015.), zaštićenog nematerijalnog kulturnog dobra Republike Hrvatske. Osnovna namjera bila je postići senzibilizaciju ne samo na lokalnoj razini, već unutar šire javnosti.

Upravo zato, ove smo sadržaje otvorili svim zainteresiranim posjetiteljima, s posebnim naglaskom na učenike strukovnih škola (Škola za modu i dizajn, Škola primijenjene umjetnosti i dizajna) i studenta Tekstilno-tehnološkog fakulteta, Fakulteta kemijskog inženjstva i tehnologije, Filozofskog fakulteta (Odsjeci za etnologiju i kulturnu antropologiju, antropologiju, povijest, povijest umjetnosti, i dr.), Prirodoslovno-matematičkog fakulteta (Biološki odsjek), Učiteljskog fakulteta, i dr.

Ciljevi popratnih sadržaja odgojno-obrazovnom programu bili su:

- osigurati dostupnost umijeća izrade konavoskog veza široj javnosti
- popularizirati konavoski vez i senzibilizirati mlade za potrebu njegova očuvanja te podići svijest o nužnosti zaštite kulturne baštine od najranije dobi
- promovirati hrvatsku tradiciju svilarstva u svijetu kroz promicanje interkulturalnosti i otvorenost za transnacionalnu suradnju

- uključiti lokalnu zajednicu, odnosno pojedince koji održavaju i moderiraju tradiciju svilarstva i izradu konavoskog veza na kvalitativno primjeren i održiv način
- izravno uključiti i poticati posjetitelje u procese kreativne ekspresije ponudom mogućnosti učenja osnova umijeća izrade konavoskog veza
- inovativno umrežiti baštinske ustanove i ustanove u kulturi kroz interdisciplinarni program edukacijskog karaktera, uz povećanje i širenje publike svih uključenih strana
- proširiti ponudu interdisciplinarnog, korelacijskog učenja (povijest, biologija, likovna umjetnost, itd.) kroz izvanučioničnu nastavu - korisnici: odgojno-obrazovne ustanove grada i države
- izgraditi dugoročna partnerstva javnih ustanova u kulturi na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

ZAŠTO KONAVOSKI VEZ?

„... suvremeni je muzej počeo tragati za budućom prošalošću... U takvoj situaciji muzej se javlja kao oblik društvene intervencije... Ukratko, odgovorni muzej može provesti učinkovitu akciju tako što će osigurati opstanak ugroženih umijeća.“ (Šola 1997: 59).

Umijeće izrade konavoskog veza zaštićeno je, kao nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske, u srpnju 2015. Nositelj zaštite je ogranak Matice hrvatske u Konavlima, na čelu s akademskom slikaricom Antonijom Rusković Radonić, ravnateljicom Muzeja i galerije Konavala, čije se ime već niz godina veže uz aktivan rad na očuvanju i obnovi tradicije svilarstva u Konavlima i promociji umijeća izrade konavoskog veza u zemlji i svijetu.

Ovaj status važna je odrednica budućnosti konavoskog veza jer sa sobom nosi mjere zaštite koje se odnose na transmisiju znanja i organiziranje edukativnih programa kao i pravilno širenje svijesti o tome što je točno konavoski vez te upoznavanje s vještinom konavoske proizvodnje svilenog konca koja se, zahvaljujući snažnim trgovačkim vezama Dubrovačke Republike i povoljnim geografsko-klimatološkim uvjetima, na širem prostoru grada Dubrovnika prakticira još od srednjovjekovlja.

Uzori u građanskoj modi europske gotike i renesanse, jasno se reflektiraju u konavoskoj svečanoj nošnji, čiji svilom vezeni dijelovi, strateški raspoređeni na uobičajena mjesta kićenja, prsa i zapešća, podižu vrijednost svojoj nositeljici-pučanki, u pravilu, osobno zaslužnoj za njihovu izradu (od uzgoja do vezenja).

I, dok je u prošlosti ovih krajeva svilarstvo bila uobičajena praksa svake kuće koja je imala žensko dijete, a gotovo svaka slobodna prostorija, u proljeće, postajala uzgajalište dudova svilca, ne bi li se osigurao materijal potreban za izradu odjeće za udaju i poslije nje, danas svilarstvo opstaje na razinama, prvenstveno, lokalnog indentiteta i turističke promocije bogate baštine Dubrovnika i okolice. Utoliko je širenje uzgoja dudova svilca i njegova prezentacija široj javnosti dragocjenije, a radost što smo, kao Muzej, u tome pripomogli – veća.

Sadržaj prezentacija/radionica uključivao je:

- kratak povijesni i geografski uvod
- opis proizvodnje svile na Mediteranu
- osvrt na temu konavoske žene (ženska povijest, odgajanje djevojčica)
- priču o konavoskom uzgoju dudova svilca – detaljan opis po fazama, uz promatranje jajašaca pod mikroskopom i slagalicu za najmlađe posjetitelje
- prezentaciju tehnika vađenja konca te procesa pranja, bojanja i zapredanja svile
- predstavljanje specifičnosti konavoskog veza u odnosu na ostale *utkanice*
- praktičnu poduku osnova konavoskog veza
- kratak opis konavoske nošnje.

Trajanje pojedine prezentacije s radionicom variralo je između 30 i 45 min, ovisno o dobi, strukturi i interesu polaznika.

Ovdje ističem još jedan bitan element, a to je činjenica da su za potrebe radionica korištene isključivo čahure iz kojih su izašli leptiri. Želja za takvim pristupom (koji se, iako rjeđe, koristio i u prošlosti Hrvatske, a posebno je, s obzirom na religijska uvjerenja, razvijen u Indiji) proistekla je iz novog usmjerenja Etnografskog muzeja kao prvog, javno deklariranog, muzeja-prijatelja životinja u Hrvatskoj.

ZAŠTO KONFUCIJEV INSTITUT?

„Obrazovanje u svjetskoj baštini dinamičan je proces koji zagovara reafirmiranje identiteta, uzajamnoga poštovanja, dijaloga, jedinstva u raznolikosti, solidarnosti i pozitivne interakcije među svjetskim kulturama.“ (Bandarin 2011: 5).

Konfucijev institut Sveučilišta u Zagrebu obrazovni je sveučilišni centar osnovan s ciljem promicanja kineskoga jezika i kulture i jačanja gospodarskih veza između Republike Hrvatske i NR Kine. Svojim višegodišnjim djelovanjem, usmjeren je na upoznavanje široke hrvatske javnosti s kineskim jezikom i kulturom, koje

ostvaruje organiziranjem brojnih tečajeva i radionica iz različitih područja kulture, znanosti i umjetnosti. Misija Konfucijevih instituta kao neprofitnih obrazovnih ustanova diljem svijeta jest pridonijeti boljem razumijevanju kineskoga jezika i kulture među pripadnicima drugih naroda, razvijati prijateljske odnose između NR Kine i zemalja svijeta i, u konačnici, promicati i poticati razvoj multikulturalizma na globalnoj razini.

Suradnja s Konfucijevim institutom nametnula se, dakle, kao logičan izbor ne samo s obzirom na temu, nego i kao produkt shvaćanja muzeja kao mjesta susreta i „kreativne okoline za učenje društvene solidarnosti“ (Falk i Dierking 1992 prema Petursdottir 2011). Afirmativno upoznavanje drugoga i drugačijeg nužno je u uvjetima globalne povezanosti i jedini ispravan put k mirnom suživotu, a muzej, posebno etnografski, u tom može (i mora) imati značajnu ulogu, ostvarenu kroz aktivno društveno djelovanje i osiguravanje uvjeta za dijalog svake, a posebno internacionalne, vrste. Poduka interkulturalnog tipa, stoga, od presudne je važnosti za prevladavanje stereotipa i predrasuda kao klasičnog generatora sukoba, pri čemu upoznati ljepotu različitosti znači prepoznati i samoga sebe – „samo partneri jasno svjesni vlastitih vrijednosti i oni čvrstoga identiteta mogu ostvariti skladno zajedništvo koje nikoga ne ugrožava. Fleksibilnost i otvoreni dijalog, te suradnja logičan su nastavak.“ (Kovačić 2001: 136).

Predavanjima na temu Puta svile, u izvedbi prof. Jure Marinovića, željeli smo svoj zainteresiranoj publici, a posebno mladima, približiti Kinu za koju, na temelju onoga čemu smo svjedočili, mnogi znaju jedino kroz prizmu nekoliko svjetski poznatih atrakcija (npr. Kineski zid) te kinesku hranu i kinesku trgovinu, sve prisutniju i na ulicama hrvatskih gradova. Slijedeći programski zadane principe korelacije, cilj je bio napraviti put (svile) od Kine, kao njezine domovine, preko Azije do Europe i Konavala, kao hrvatske kolijevke svilarstva još od vremena srednjega vijeka, pri čemu su za maksimalan dojam korišteni mediji fotografije i kratkometražnog filma te živo svjedočenje o značenju i primjeni svile u suvremenom životu (npr. slikanje na svili). Potonje je pružilo priliku sudionicima predavanja za izravan uvid, razgovor i razmjenu iskustva, a Etnografskom muzeju i Konfucijevom institutu Sveučilišta u Zagrebu priliku za daljnju međusobnu suradnju i medijaciju pri potencijalnoj transnacionalnoj suradnji.

PROMOCIJA U KNJIŽNICAMA – MUZEJ U ZAJEDNICI

Uz standardne oblike promocije (newsletter, društvene mreže, plakati i letci, medijsko oglašavanje), upućene potencijalnim posjetiteljima s prostora cijele države, projekt su podržale Knjižnice grada Zagreba, u čijim su se prostorima održavala kratka promidžbena predavanja, kao informativni uvod u sadržaje

koji su se mogli pogledati u Zoološkom vrtu i Etnografskom muzeju u Zagrebu. Osim djeci, program je bio namijenjen prosvjetnim djelatnicima (učiteljima, odgajateljima, pedagozima i ravnateljima) i zainteresiranim roditeljima učenika zagrebačkih osnovnih škola, a predavanja su održavale predstavnice ustanova u projektnom partnerstvu, Ivana Kovarik i Gordana Vilječić. Forma predstavljanja uključivala je PPT prezentaciju, opremljenu s osnovnim podacima o programu (trajanje, broj sudionika, cijena, prijevoz, i sl.), popratnim materijalom (fotografije biološkog materijala/etnografske građe) te sadržajima i načinima ostvarivanja vanučionične, interaktivne i korelacijske nastave koju je konkretni program mogao ponuditi.

Realizacijom promocije projekta na gore opisan način poticala se afirmacija kreativnih potencijala uključenih partnera (primjerice, instaliranje mini-izložbi na temu svilarstva u izložima knjižnica-domaćina i održavanje promotivnih radionica za djecu) i to kroz kontinuirani razvoj programa i uvođenje novih inicijativa za interdisciplinarno učenje, prema potrebama i zanimanju publike. Tako su, upravo na zahtjev publike, u Dječjoj knjižnici Marina Držića održane i kratke prezentacije sadržaja u ponudi Zoološkog vrta / Etnografskog muzeja. Tom prilikom, djeci predškolske dobi predstavljen je život ciklus dudovog svilca, legenda o nastanku svile te nekoliko predmeta izrađenih od svile. Sam izlazak muzeja iz okvira (elitne) ustanove, u lokalnu (kvartovsku) zajednicu, potakao je istu da prihvati taj čin kao iskrenu namjeru i priliku za dijalog u kojem oba partnera imaju jednako važnu ulogu, bez hijerarhizacije i konzumiranja nametnutog, umjesto izabranog, sadržaja.

Da bi razvili strategije muzejske pedagogije u rasponu od predškolske do studentske dobi, muzejima je nužno potrebna uska suradnja s odgojno-obrazovnim ustanovama na svim razinama (usp. Petursdottir 2011: 302). Gornji primjer predstavlja jedan od načina poticanja prelaska granica i pomoći odgajateljima (učiteljima) da koriste muzej na smislen način, a muzealcima da steknu uvid u stvarni svijet, želje i potrebe onih za koje pripremaju programe.

UNUTARNJA EVALUACIJA: MORAM PODNIJETI DVIJE, TRI GUSJENICE AKO ŽELIM UPOZNATI LEPTIRA⁷

I, na kraju, uočeni nedostaci programa u muzeju tiču se, u prvom redu, prostora (na određenim mjestima skučenost, s obzirom na vitrine stalnog postava i, s tim u vezi, pomicanje određenih elemenata u slučaju održavanja drugih aktivnosti u dvoranama na 1. katu zgrade) te, u slučajevima posjeta školskih

7 Antoine de Saint-Exupéry, *Mali princ*

grupa iz mjesta izvan Zagreba, napor koji višesatne aktivnosti na dvije lokacije, uz putovanje, mogu predstavljati djeci predškolske i mlađe školske dobi. S druge strane, nekim grupama upravo je raznolikost sadržaja i dinamika kretanja predstavljala motivaciju za koncentraciju i daljnje otkrivanje novih elemenata.

Skromna sredstva utrošena većim dijelom na honorare vanjskih suradnika i materijalnu opremu muzejskog prostora/likovnih radionica, bez financijskih mogućnosti za vizualno i kognitivno atraktivnim multimedijским elementima, nadomještena su koncentracijom na izvlačenje maksimuma iz odgojno-obrazovnog procesa – uzrastu, interesu i psiho-fizičkom stanju pojedinog djeteta prilagodljivim, dijaloškim stilom upravljanja grupom posjetitelja, transakcijom znanja, metodičko-didaktički promišljenim sadržajem, neoblikovanim radnim materijalom i nastavnim sredstvima u vlastitoj izvedbi (rad restauratorsko-preparatorskih radionica muzeja, muzejski predmeti u otpisu, i sl.).

ZAKLJUČNO: REZULTATI I DALJNI PLANOVI

Prema internoj evidenciji, program su, u najvećoj mjeri, posjetili učenici/odgajnici s nastavnicima i odgajateljima zagrebačkih osnovnih škola i vrtića, no ono bitnije od broja ostvarenih posjeta čine reakcije na kvalitetu ponuđenog sadržaja, uz otvorene mogućnosti za ostvarenje dugoročnog partnerstva Etnografskog muzeja i uključenih javnih ustanova u kulturi, kroz nastavak i nadgradnju programa ili slične oblike inovativnog umreženog djelovanja, kao i realizaciju kontakata za potencijalnu međunarodnu suradnju.

Na odgojno-obrazovnom planu, barem sudeći prema povratnim informacijama i dojmovima sudionika (djeca, roditelji, odgajatelji i učitelji), ostvarili smo poboljšanje u poznavanju i povezivanju kulturne i prirodne baštine, u učenika, s posebnim naglaskom na senzibilizaciju glede zaštite kulturne baštine na konkretnom primjeru umijeća izrade konavoskog veza, kao i povećanje svijesti o značaju interdisciplinarnog i izvanučioničnog pristupa poučavanju, u odgajatelja, odnosno nastavnika. Drugim riječima, prepoznate su mogućnosti koje za učenje/poučavanje nudi muzej kao mjesto neformalnog i/ili informalnog učenja i razonode, koje potiče radoznalost i inovativnost te, u konačnici, doprinosi boljem razumijevanju svijeta u kojem živimo - uvjetu za poštivanje nematerijalne kulturne baštine, nastale temeljem uzajamnog djelovanja čovjeka i prirode (ekološki aspekti umijeća izrade konavoskoga veza), odnosno za spriječavanje njezinog nestajanja, uništenja ili pretjerane konzumacije na lokalnoj i globalnoj razini.

Unatoč ograničenjima prostorno-financijske prirode, u tekstu opisan pristup muzejskog djelovanja zapravo je osnova humanistički usmjerenoga kurikula. On se ne donosi unaprijed potpuno određen i završen, već se izgrađuje u odgojnoj (muzejskoj) praksi. U skladu s tim, sklon je promjenama i stalnom usavršavanju (usp. Miljak 1996: 38), kao i naš program, za kojeg već postoje ideje transformacije u andragoškom smjeru, čime bi se, uzevši u obzir biološku stranu ove priče (krug života), na vrlo simboličan način, praktično ostvarila misija cjeloživotnog obrazovanja u suvremenom muzeju kao mjestu međugeneracijskog susreta, živog sjećanja, kreacije, komunikacije i dijaloga.

„Kreativni uspjeh ne započinje ograničenjima, nego dobrom suradnjom multidisciplinarnog tima“ (Kovačić 2001: 136). Ovom prilikom zahvaljujem vodstvu i svim djelatnicima Zoološkog vrta grada Zagreba i Etnografskog muzeja, kao i vanjskim suradnicima, koji su na različite načine, od prepoznavanja inicijalne ideje, preko pronalaženja optimalnih rješenja realizacije, do konstruktivne kritike, podržali razvoj projekta *Dvije stanice na putu svile*.

LITERATURA

Antoš, Zvezdana. 2012. „Europski etnografski muzeji i globalizacija“. *Muzeologija* 47.

Bandarin, Francesco. 2011. „Predgovor“. U *Svjetska baština u rukama mladih. Kako je upoznati, njegovati i djelovati*. Rut Carek, ur. Zagreb: Ministarstvo kulture – Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO – Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, str. 5.

Gjetvaj, Nada. 1989. „Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice“. *Etnološka istraživanja* 5: 1-144.

Keller, Barbara. 2016. „Andar per mostre: quel che resta dopo visita“. *Museums.ch - la rivista svizzera dei musei* 11: 22-29.

Kiper, Hanna. Mischke, Wolfgang. 2008. *Uvod u opću didaktiku*. Zagreb: Educa.

Kolveshi, Željka. 2015. *Zoološki vrt u Zagrebu 1925.-2015*. Zagreb: Muzej grada Zagreba

Kovačić, Goranka. 2001. „Duh Europe. Radionica Europskog muzejskog foruma, Bertinoro, listopad 2000. godine“. *Informativa Museologica* 32/1-2: 135-138.

Miljak, Arjana. 1996. *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja*. Zagreb: Persona.

Nagyne Batari, Zsuzsanna. 2014. *An exhibition is born – Questions of Preparing Open Air Exhibitions Based on Case Study of the Northern Hungarian Village Regional Unit*. Szentendre: Hungarian Open Air Museum.

Nola, Danica. 1987. „Stvaralačke igre“. U *Dijete i kreativnost*. Livija Kroflin, Danica Nola, Antonija Posilović, Rudi Supek, ur. Zagreb: Globus, str. 105-112.

Petursdottir, Rakel. 2011. „Our eyes should train our hearts“. U *Old questions, new answers: quality criteria for museum education; Proceedings of the ICOM CECA '11 Conference; Zagreb, September 16-21 2011*, Željka Jelavić, ur. Zagreb: ICOM Croatia, str. 300-304.

Rašković-Zec, Vjera. 1987. „Djeca i pjesnici – stalno čuđenje u svijetu“. U *Dijete i kreativnost*. Livija Kroflin, Danica Nola, Antonija Posilović, Rudi Supek, ur. Zagreb: Globus, str. 239-248.

Šola, Tomislav. 1997. *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.

Van Mensch, Peter i Meijer-van Mensch, Leontine. 2015. *New Trends in Museology II*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje – ICOM Slovenia.

Wyrick, Gabrielle. 2014. „All Together Now: Teens and Museums“. *Journal of Museum Education* 39/3: 231-235.